

МИРЗА ШАФИ — БОДЕНЩЕДТ — ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

(Страница от азербайджанско-немско-българските литературни връзки)

АНГЕЛ ТОДОРОВ

Азербайджанската съветска социалистическа република е далечна страна на брега на Каспийско море, южно от Кавказките планини. Територия — почти колкото България, население — около четири милиона. Бях в тая страна, в нейната столица Баку, прочута със своя нефт, през 1966 г. — на конгрес на азиатско-африканските писатели, като гост-наблюдател от страна на Съюза на българските писатели. С влак от Москва до Казан, с параход по Волга до Астрахан (където Волга се влива в Каспийско море) и след това — с друг, вече морски параход до Баку. На неговото пристанище ни среща председателят на Съюза на азербайджанските писатели, видният писател-белетрист Мирза Ибрахимов. Той като повечето съветски хора е атеист, но на конгреса изпя своята молитвено-приветствена песен азербайджанският мюфтия, с бяла брада и червена чалма. Гостите от Азия и Африка трябваше да знаят, въпреки че мнозина бяха дошли със своите предубеждения, че религията не е гонена, а е призната и свободна в съветската страна.

И преди това познавах един съветски писател-азербайджанец — Самед Вургуи, — който по времето на описания конгрес беше вече покойник. Той дойде в България наскоро след Девети септември заедно със своя близък приятел Константин Симонов — и на литературното четене в София, в Клуба на културните дейци, не чете, а изпя по общия източен обичай няколко свои стихотворения и прочута песен „Богата нефтью страна родная“.

В Азербайджан, наред с популярния руски език, говорят и азербайджански език — от групата на тюркските езици. Тя обхваща редица земи — от Турция и Азербайджан, през няколко поволжски републики, до земите на съветска Южна Азия, чак до китайската граница. На един от тия езици са говорили и нашите прабългари.

Отдавна, още в началото на средновековието, азербайджанският народ е живял в близост с персийската и арабската култура. Иран в продължение на векове е бил пряк или косвен (чрез разните ханства и бейства) владетел на тая страна, нейните поети са писали малко на своя и повече — на персийския език, под влиянието на големите персийски поети от далечното минало — Фирдоуси, Омар Хаям, Саади и др. Самият Азербайджан е създал през средновековието големите поети Низами и Физули.

Още преди да отида в Азербайджан, той ме беше заинтригувал, когато се ровех в биографията и творчеството на Пенчо Славейков, с неговия интерес към азербайджанския поет Мирза Шафи.

Мирза е арабска дума и означава учител, но не учителят в училището, а наставник на хората със своята мъдрост и знания.

Мирза Шафи е роден в началото на ХХ в. в град Ганджа, именно по времето, когато Русия завзема Азербайджан, във войни с неговите ханове и с Иран. След сложна и трудна съдба в Ганджа през 1840 г. той се преселва в съседна Грузия, в Тифлис (сега Тбилиси), където в руската гимназия се изучават източните кавказки езици, включително азербайджански. Мирза Шафи става учител по азербайджански и по персийски език. Той знае добре персийски и създава поезията си и на него, на своя език. Тя е ръкописна и той я пее по различни сборища и поетични състезания. Заедно

със свой колега-учител Мирза Шафи съставя хрестоматия на азербайджанската литература (издадена години след смъртта му). Още докато е жив, той става известен поет. Умира през 1852 г.

Немският поет Фридрих Боденщедт живее в началото на четиридесетте години на миналото столетие в Русия като учител в едно княжеско семейство. Научава добре руски език и през целия си живот в Германия превежда на немски големите руски поети Пушкин, Лермонтов и др. Няколко години той прекарва в Закавказието, в Тифлис се запознава с Мирза Шафи, взема при него уроци по азербайджански и персийски език. Там се запознава и с неговата поезия, писана на тия два езика, и още по онова време започва да я превежда.

Когато се връща в Германия, той издава няколко свои книги за Тифлис и Азербайджан, включително една малка книжка — „Песните на Мирза Шафи“. В нея печата свои преводи от делничия закавказки поет.

В Западна Европа, включително и в Германия, съществува още в началото на XIX в. интерес към източните поети, и особено към персийската поезия с нейната голяма класа. Някои немски поети не само превеждат тая поезия, а и пишат стиховете си по източен маниер. Такава е книгата на Гюте „Източно-западен диван“. Поради това у немската литературна общественост се създава мнението, че стихотворенията в „Песните на Мирза Шафи“ не са преводни, а от самия Боденщедт, представени като преводи.

Каква е поезията в тая книга? В голямата си част тя допада на немската филистерска публика със своя епикурейски характер, удоволствието на поета да бъде с чаша вино в ръка и с чибук, който загадъчно дими. В някои от тези стихове има и обществени мотиви — нападки срещу персийския шах и великия езир, срещу произволите на властите, както и нападки срещу потисничеството.

Книгата има нечуван успех — тя излиза в неколкостотин издания и приживе, и след смъртта на преводача Боденщедт. Тоя успех, още докато е жив, го довежда до една постъпка, която сега е критикувана от неговите изследователи. В един от предговорите на едно от тия издания той приема версията, че самият той е автор на книгата, а не е неин преводач. Това твърдение отговаря на тогавашната литературна обстановка в Германия — и в следващите антологии на немската поезия Боденщедт вече е представян като автор на „Песните на Мирза Шафи“.

Книгата има успех не само в Германия, а и в редица други страни с много преводи на различни езици. Голям е успехът и на руските преводи, поместени в различни издания или в отделна книга.

Чрез руския превод песните на Мирза Шафи идват и в България още по времето на Възраждането. Един от българските преводачи на тия песни е Петко Славейков.

Много по-активно тия песни навлизат в България след Освобождението — в края на миналия и началото на нашия век. Източната тема е присъща на българските поети по онова време, близо до годините, когато България е в пределите на Османската империя. Иван Вазов не е чужд на литературната мистификация. Особено силна е тая линия у Стоян Михайловски. Той е автор на цяла книга в проза „Източни легенди“. Неговото основно произведение „Книга за българския народ“ представя нашия политически живот в източна форма — като разказ за нравите в една източна държава — форма, приемлива за тогавашните литературни условия. Той пише и цял цикъл свои стихотворения, като представя за техен автор измисления източен поет Мирза Абас.

Подчертана, силна е тая насока у Пенчо Славейков. Известно е, че той е с голям афинитет към литературната мистификация. Една от основните му книги, „На острова на блажените“, представя България като някакъв посетен от поета Остров на блажените, с използването на идващата още от античността легенда за такъв остров, идентифициран с легендата за потъналата в океана Атлантида, за която пише още Платон. В редицата образи на измислени поети, уж срещнати от Пенчо Славейков на тоя остров, той представя различни свои качества. Обратно на Боденщедт, който представя преведени стихове за свои, Пенчо Славейков представя своите стихове като уж преведени от измислените островни поети.

Интересен в това отношение е един от образите на тая антология — Боне Войда. Тъй като наред с другото го представя като социалист — страшна дума по онова време, — чиновникът Пенчо Славейков се е поколебал да отпечата в своята книга тоя очерк — в оригиналното издание на антологията той липсва. Намерихме го в архивите и го поместихме в редактираното от нас издание на книгата през 1958 г., заедно с едно стихотворение от Пенчо Славейков, посочено от него

уж като преведено от поезията на Боне Войда. Това стихотворение е в източен дух, героят му Ферхад „разговори води сам с Аллаха“. Роден е в Плита, на Острова (България). Живял е дълго време в Германия, където между другото е другарувал с поета Шак — преводач на индийски и персийски поети (намек за Боденщедт). Гонен отвсякъде, най-после Боне Войда се установява в Техеран, в Персия, за да се запознае отблизо със старата персийска поезия. И тук прозира, на по-далечен план, сянката на Мирза Шафи, с неговата в голямата си част писана на персийски език поезия.

Като е избрал версията за авторството на Боденщедт, Пенчо Славейков го поставя в своята преводна книга „Немски поети“. Както и за другите преведени от него немски поети, той пише и за Боденщедт подробна портретно-литературна скица. В тая скица той говори в ироничен тон за Боденщедт — като подражател на източната поезия, включително като автор на „Песните на Мирза Шафи“. Стихотворенията, които превежда от книжката на Боденщедт, са фактически „превод от превод“ — превод на Боденщедтови преводи на Мирза Шафи. Тук е и прочутото стихотворение на Мирза Шафи „Зулейка“ — негова любима, с която изживява трагична авантюра. В тоя превод са включени и някои от другите стихотворения на Мирза Шафи — „Шахът“, „Великото мезиру“... .

„Източната тема“ е широко застъпена у Пенчо Славейков. Той пише цял цикъл стихотворения в източен дух и ги представя като дело на измисления поет Ферхад Медахи. Още в „Епически песни“ тая тема е също застъпена.

Така се получава връзката Азербайджан—Германия—България: Мирза Шафи—Боденщедт—Пенчо Славейков. Разриването на тая връзка ни дава възможност да си изясним някои Пенчо Славейкови поетични прояви.*

НЕИЗВЕСТНИ РАННИ ТВОРБИ НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ

ЦВЕТА ТРИФОНОВА

През юли 1984 г. във Военноморския музей във Варна постъпи ценен архивен експонат, дарение на Йосиф Живков Рангелов — съкурсант и приятел на Никола Вапцаров в Морското училище през 1926—1932 г. Той предостави на музея една ученическа тетрадка¹, в която е преписал 15 ранни лирически творби на Н. Вапцаров и една притча на Николай Райнов със заглавие „Мъдрият Ухама“. Тетрадката е предназначена специално за курсантите от ММУ, което личи и от надписите и клишетата върху горната корица: „Помни войната“; „Морска учебна част“; „Морско машинно училище“; „Записки по немски език“; „Бъдещето на България лежи на морето и Дунав“; Варна, 1928 г. “ В средата на корицата е карето с ръкописен текст: „На ученика Рангелов Йосиф Живков от III курс; френски език“. Тетрадката е с резедави корици и съдържа 17 листа с размери 17/20,5 см. Четирнадесет листа са изписани ръкописно със синьо мастило, а три са празни (6, 7, 8). Първите три листа Рангелов е използвал за речник на френски думи, а от л. 4 нататък е преписал 15-те стихотворения и притчата на Райнов. На последната страница — 17 б — със син и червен молив са записани датите „11. I. 1929—11. I. 1930 г.“, различни технически термини и най-отдолу — подписи на Рангелов.

Археографската и културно-историческа стойност на експоната се повишава извънредно много от факта, че той поставя пред литературознанието нерешен атрибутивен проблем относно

* При написването на настоящото научно съобщение използвахме данни от поисканите от нас и изпратени ни от Азербайджанския писателски съюз книги „Мирза Шафи или Боденщедт“ от А. М. Сеид-Заде и „Поет Мирза Шафи“ от И. К. Ениколопов, както и сборка от Мирза Шафи с негови стихотворения, някои, намерени в ръкопис в съветски архиви, а други — с „обратен превод“ (от немски из сборката с преводи от Боденщедт).

¹ ВММ — Варна, ИК VII 2299.